

НАПРЯМ 4. ТРУДОВЕ ПРАВО. СЛУЖБОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-42>

ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЗАХИСНИХ НОРМ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ Й НАДНАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Кропивницький Микола Олександрович

кандидат юридичних наук (PhD)

м. Львів, Україна

Держава зобов'язана піклуватися про гідний рівень життя особи в суспільстві, що, зокрема, передбачає свободу розвитку індивіда шляхом задоволення його соціальних, економічних, культурних, духовних та інших потреб, а також реалізовувати своє призначення згідно з фундаментальними правовими настановами, забезпечуючи гідність індивіда через сприяння особистій автономії. Її легітимність міцно пов'язана з дієвою соціальною функцією, відтак вона має віднайти оптимальну стратегію, реалізація якої закладе основи дієвого нормативно-інституціонального механізму, який би дав змогу: 1) утримувати пенсіонерів у зоні активних споживачів; 2) забезпечити людям протягом життя можливості отримувати конкурентні знання з метою професійної самореалізації; 3) подолати соціальне виключення; 4) забезпечити ефективний доступ до якісних соціальних послуг [2, с. 125, 151, 154].

Фактично, ступінь забезпеченості соціально-економічних прав залежить від стану законодавства й політики уряду щодо соціально-правового захисту особи. В організаційно-правовому відношенні це виражається у принципі соціальної держави. Квінтесенцією соціальної держави є адресний характер забезпечення основоположних прав вразливих верств, яке орієнтується на їх вільний індивідуальний розвиток. Іншими словами, з метою реалізації соціальної функції будь-яка держава, що вважається соціальною, створює систему соціального захисту, функціонування якої повинно сприяти створенню й забезпеченню умов соціально безпечного буття верств населення, що вважаються соціально вразливими. Особливо актуальним це питання є наразі для України, в якій функціонування системи соціального захисту

ускладнюється різноманітними соціально-правовими, соціально-економічними та іншими проблемами, що впливають з умов повномасштабної війни на території держави, закономірним результатом чого є те, що в окремих громадах не можуть задовольнитися навіть базові соціальні потреби вразливих верств населення, що неприпустимо в соціальній і правовій державі, яка тим паче намагається задовольнити євроінтеграційні прагнення народу й взяла на себе міжнародно-правові зобов'язання щодо забезпечення соціальної безпеки населення [1, с. 8].

При цьому методологічно доречним є спостереження, що принципи соціальної держави не слід плутати із гарантіями незалежності публічних службовців і суддів, які *stricto sensu* не можуть розглядатися як носії соціальних прав, оскільки вони мають спеціальний статус і здійснюють публічно-владні функції щодо публічного управління та правосуддя. Особливість гарантій незалежності їх статусу не виражає соціальної функції держави, а публічні фінанси у цій частині стосуються забезпечення ефективності й інституційної спроможності держави ухвалювати справедливі та обґрунтовані рішення [6, с. 102].

Зростання «фіскальної держави» протягом останніх ста років, по суті, мало ознаки формування соціальної держави: якщо в XIX ст. уряди задовольнялися виконанням своїх «церемоніальних» функцій, на сьогодні на них витрачається трохи менше десятої частини національного доходу, зростання ж суми зібраних податків дало уповноваженим національним структурам змогу взяти на себе ще ширші соціальні функції, які (залежно від країни) складають від чверті до третини національного доходу. Соціальне навантаження на ринок у поєднанні зі значними витратами публічних коштів на забезпечення реалізації державою соціальної функції створювало підґрунтя для критики самої концепції соціальної держави: існування соціальної держави називалося фінансово невиправданим, адже виконання державою соціальної функції потребує значних витрат із державного бюджету, який наповнюється насамперед за рахунок податків і зборів з економічно активної частини населення, що (поряд із обов'язковими витратами на виконання соціальних норм і стандартів) є фактором підвищення ціни на товари й послуги, що стають менш доступними, відтак підвищується вартість життя; відповідно, знижується ефект розподілу національного продукту. Податкова система й система трансфертів, які лежать в основі сучасної соціальної держави, постійно потребують модернізації, адже досягли рівня, який ускладнює розуміння цих механізмів і загрожує підірвати їхню соціальну ефективність, відповідно, неможливо переконати більшість громадян, що компетентні національні й наднаціональні інституції потребують нових удосконалень [3, с. 480, 484]. При цьому на наднаціональному,

особливо європейському, рівні сформувався широкий консенсус щодо підтримки концепції «соціальної держави» (виражений, наприклад, «європейською соціальною моделлю»). У Німеччині, Франції, Італії, Великій Британії та Швеції дискусії щодо соціальної держави точитимуться переважно навколо питань її організації, модернізації й консолідації: якщо не аналізувати запити щодо адаптації норм соціального захисту до потреб громадськості, консенсус щодо підтримки соціальної держави не зможе тривати постійно [3, с. 489].

Зменшення ролі концепту «соціальної держави» пов'язане загалом із розгортанням процесу передачі функцій держави, з одного боку, на наднаціональний рівень, а з другого, на нижчий (локальний) [8, с. 11]. Уже сьогодні, за спостереженням Н. Гілберта, соціальна держава зазнає трансформації під гаслом «публічна підтримка приватної відповідальності», що наближує її до ринково орієнтованої версії (*enabling state*), у якій ринок і неурядовий сектор мають перебрати на себе головну роль у забезпеченні соціального захисту [2, с. 147]. Упродовж останніх років недержавний сектор стає помітним суб'єктом надання соціальних послуг у державах-членах Європейського Союзу і посилює свої позиції в системі соціального захисту, відтак сучасна соціальна держава передбачає існування мультисекторної моделі соціального захисту, де постачальниками соціальних послуг є суб'єкти як державного, так і комерційного сектору [9].

Українське законодавство, зокрема соціальне, насичене копіями західних юридичних формул і норм (насамперед щодо верховенства права й природних прав людини), формально призначених для сприяння національному прогресові, але працювати західні соціально-правові стандарти на українських теренах почнуть лише після серйозної світоглядної перебудови, етичного переналаштування суспільства [5, с. 11].

На національному рівні для належної реалізації соціально-захисних норм необхідне додержання наступних гарантій: 1) розвинуте соціальне законодавство; 2) наявність розвинутої мережі установ і закладів, що надають соціальні послуги; 3) система соціального страхування; 4) система надання соціальних допомог і здійснення соціальних виплат; 5) високий рівень добробуту й доходів більшої частини населення, основу якої становить «середній клас»; 6) наявність справедливої системи перерозподілу валового внутрішнього продукту через виважену фіскальну політику й систему адресної соціальної допомоги [7, с. 334]. За умов забезпечення дієвих гарантій прав власності, соціальних прав та економічних свобод, поєднання стратегії локалізму, компетентних державних інтервенцій із застосуванням принципів та інструментів консенсусної демократії [2, с. 187–188] рівень реалізації

соціально-захисних норм в Україні стане задовільним як фактично, так і релевантним щодо закріпленої в преамбулі Основного Закону норми про «незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [4]. Соціальна держава, пронизана процесом демократизації суспільства й засадами соціальної справедливості, відповідальності й солідарності, дедалі більшою мірою має приділяти увагу наданню недержавним суб'єктам можливості виконувати ті чи інші функції соціального захисту населення або його окремих груп (дітей, жінок, осіб із інвалідністю тощо).

Література:

1. Епель О. В. Система соціального захисту в Україні як чинник формування соціальної держави: стан, проблеми та стратегія розвитку : монографія. К. : Видавництво Людмила, 2023. 196 с. Бібліогр.: с. 139–186.

2. Іншин М. І., Севрюков Д. Г. Соціальне громадянство: історія та сучасність : монографія. Київ : Видавництво Людмила, 2020. 208 с.

3. Пікетті Тома. Капітал у ХХІ столітті / пер. з англійської Наталії Палій. К. : Наш Формат, 2016. 696 с.

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 9. Ст. 50.

5. Речицький В. Теорія конституційного поля. *Критика*. Число 7–8 (321–322). Липень-серпень 2024. С. 2–14.

6. Савчин М. В. Конституція: люди та інституції (SWOT-коментар): монографія. К.: Юрінком Інтер, 2024. 680 с.

7. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму : монографія. Ужгород : РІК-У, 2018. 440 с.

8. Серебро М. В. Сучасна та національна держава: концептуальні основи та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 36. Т. 1. С. 10–15.

9. Grewiński M. Dynamika i sens pluralizmu – o przeobrażeniach państwa opiekuńczego. *Problemy polityki społecznej*. 2007. № 10. S. 78.